

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Здійснено аналіз психологічних складових професійної надійності, визначено три рівні становлення професійної надійності, обґрунтовано завдання психологічної підготовки працівника органів внутрішніх справ. Професійна надійність персоналу органів внутрішніх справ – це його готовність діяти відповідно до встановленої системи, моральних еталонів у різноманітних ситуаціях взаємодії з мінімальними втратами для здоров'я.

Ключові слова: професійна надійність, функціональна надійність, психологічне забезпечення, помилковість дії, професійно-психологічна підготовка.

Постановка проблеми. Загальний аналіз науково-психологічних джерел засвідчує, що проблема професійної надійності отримала науковий статус порівняно недавно – у середині ХХ століття. Нині в Україні тривають зміни, спрямовані на посилення ефективності правоохоронної та правозастосовної практик. Їх успішність залежить від становлення системи виховної, соціально-психологічної роботи зі студентами і курсантами та її подальшого розвитку. Сучасний етап у цілому можна охарактеризувати як еволюційний, який, однак, викликає певне занепокоєння.

Так, серед студентів і курсантів внутрішніх справ трапляються випадки вчинення злочинів, порушень службової дисципліни, а також надмірне вживання алкоголю, безкультурність, брутальність у взаємодії із одногрупниками чи педагогічним складом викладачів. Це вияви не тільки об'єктивно складного становища в органах внутрішніх справ загалом, але й прогалини в доборі, психологічному супроводі, професійній підготовці, професійній надійності та вихованні майбутніх працівників органів внутрішніх справ. Виникає потреба у формуванні професійної надійності цих працівників, що утворюються і з професійних знань і вмінь, і з їх психологічних характеристик.

Р. Макаров визначає поняття професійної надійності як вірогідність того, що співробітник виконуватиме свої професійні функції в оптимальному режимі у заданий час в екстремальних умовах діяльності [4, с. 136]. Складовими професійної надійності є професійні знання, навички, уміння; стійкість до екстремальних чинників діяльності; високий рівень загальної професійної працездатності; психологічна готовність до професійної діяльності [8, с. 34].

На нашу думку, така складова професійної надійності працівників ОВС, як стійкість до екстремальних чинників діяльності, буде зумовлена їх індивідуально-типологічними та особистісними рисами, серед яких визначальне місце посідає стресостійкість, властивості нервової системи, вольова саморегуляція, організаційні та комунікативні вміння.

Окрім того, провідну роль у формуванні професійної надійності виконує мотивація професійної діяльності співробітників.

Стан дослідження. Розглядаючи хронологію виникнення терміна «надійність» для характеристики функціонування різних аспектів психіки людини, Г. С. Нікіфоров [6] зазначає, що вже у філософських трактатах XVII–XVIII століть цей термін неодноразово вживався, але жоден із авторів спеціально його не пояснював.

Різним аспектам проблеми професійної надійності фахівців екстремального профілю присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема В. Г. Андросюка, Л. М. Балабанової, О. М. Бандурки, С. П. Бочарової, В. О. Лефтерова, В. С. Медведєва, В. В. Рибалки, В. М. Синьова, В. О. Татенка, О. В. Тімченка, Г. О. Юхновця, С. І. Яковенка та ін. Аналіз цих та інших наукових праць у галузі екстремальної юридичної психології та психології діяльності в особливих умовах засвідчує, що до цього часу окремо, самостійно, комплексно важливі проблеми психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців екстремального спрямування не були предметом спеціального теоретичного вивчення та узагальнення; у наукових дослідженнях висвітлювались лише окремі її елементи (М. Г. Логачов, 2001; О. В. Тімченко, 2003).

Теоретичний аналіз психологічної літератури виявив такий напрям, як дослідження правоохоронної діяльності. Проте він досі розробляється фрагментарно слідчі працівники (В. Л. Васильєв), офіцери внутрішніх військ МВС (В. І. Хальзов), працівники ОВС (С. П. Безносос, О. Т. Іваніцький, В. С. Олейников, О. О. Сапарін та ін.), що не дозволяє цілісно відобразити сутність і зміст професійної надійності працівників правоохоронної діяльності. Виникає практична і теоретична потреба в розробці цієї проблеми [9, с. 67].

Мета статті – охарактеризувати складові професійної надійності працівників органів внутрішніх справ.

Виклад основних положень. Працівники органів внутрішніх справ виконують широке коло завдань і функцій щодо забезпечення правопорядку, захисту прав і свобод громадян, попередження і припинення правопорушень, тому від удосконалення їхньої правоохоронної діяльності значною мірою залежить зміцнення законності і правопорядку в країні.

Сьогодні в блоці міліції громадської безпеки діють: спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон», підрозділ міліції швидкого реагування «Беркут», окремий спеціалізований батальйон ДПС особливого призначення «Кобра» при УДАІ МВС України, у структурі Департаменту ДСО при МВС України створений спеціальний підрозділ міліції охорони «Титан». У структурі Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю діє відділ швидкого реагування та проведення спеціальних операцій «Сокіл» [1, с. 18].

У своїй діяльності підрозділи МВС України керуються Конституцією України, законами України «Про міліцію», «Про статус суддів», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про судову систему України», «Про дорожній рух», Указами Президента «Про заходи щодо забезпечення безперешкодного і безпечного проїзду автомобілів з особами, які охороняються», «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, прав і свобод громадян», постановами Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Верховної Ради України та МВС України, а також відповідними положеннями про спеціальні підрозділи міліції.

Найважливішу роль у системі законодавчих актів, які регулюють діяльність спеціальних підрозділів міліції, виконує Закон України «Про міліцію». Незважаючи на те, що цей Закон потребує удосконалення, він в основному доволі повно закріпив права й обов'язки працівників цих спецпідрозділів, що дозволяє виконувати покладені на них завдання та функції.

Основу професійної надійності особового складу ОВС України становлять, щонайменше, три рівні:

- психофізіологічний (працездатність, здоров'я);
- соціально-психологічний (усталеність, сумісність, спрацьованість);
- соціально-моральний (сформованість системи моральних цінностей) [3, с. 76].

Професійна надійність персоналу органів внутрішніх справ – це його готовність діяти відповідно до устояної системи, моральних еталонів у різноманітних ситуаціях взаємодії з мінімальними витратами для здоров'я. Тому, слід зазначити, що потрібно вміло, якісно і розумно підбирати кандидатів. Для цього в основу системи психологічного забезпечення покладено такі принципи:

- 1) науковості – полягає у науковому обґрунтуванні застосовуваних форм, методів і засобів;

2) комплексності – передбачає взаємозв’язок і взаємодоповнення різних форм і методів роботи, об’єднаних спільною метою;

3) юридичної правомірності – повинен здійснюватися відповідно до положень чинного законодавства та вимог нормативно-правових актів МВС України;

4) об’єктивності – вимагає застосування наукових психологічних методик із високим рівнем надійності, відповідної кваліфікації та неупередженості психологів-практиків;

5) гуманізму – спрямовується на профілактику, передбачення і запобігання негативним наслідкам дії небезпечних чинників службової діяльності.

Психологічне забезпечення характеризується такими напрямками:

– професійний психологічний відбір (комплекс заходів, який забезпечує визначення відповідності індивідуально-психологічних властивостей курсанта вимогам професійної надійності, спрямованих на підвищення якості комплектування особовим складом практичних навичок у навчальних закладах системи органів внутрішніх справ);

– психологічне супроводження проходження служби в ОВС;

– професійно-психологічна підготовка;

– психологічна підтримка оперативно-службових заходів.

Оцінним чинником ступеня професійної надійності повинні виступати помилкові дії особового складу підрозділів МВС України під час виконання завдань оперативно-службової та оперативно-бойової діяльності. Ціна помилки професіонала силових структур держави є незмірно вищою, ніж ціна помилки представника будь-якої цивільної професії. Ось чому в сучасних умовах вкрай необхідно вивчення посилкових дій особового складу підрозділів МВС України із метою прогнозування форми поведінки конкретного спеціаліста під час дії в умовах стрес-факторів ризиконебезпечної обстановки і створення на цій основі комп’ютеризованого банку даних на професіоналів, спроможних успішно виконати складне урядове завдання.

Для створення такого банку даних у межах Міністерства внутрішніх справ необхідно виокремити сукупність ознак, що характеризують види помилок особового складу спеціальних підрозділів МВС України і умови їхнього прояву в практичній діяльності, причини виникнення, наслідки, а також інші чинники, які відображають різні рівні аналізу помилок цієї міліцейської спеціальності і формують конкретну структуру їхньої кваліфікації.

Багатомірність аналізу і класифікації помилок обумовлюється, на нашу думку, двома причинами:

- по-перше, поглядом, що стверджується останніми роками, на помилку як на результат порушення діяльності і предмет вивчення тих

процесів, що регулюють діяльність і в деяких випадках призводять до появи негативних (помилкових) результатів;

- по-друге, виникнення помилок у фаховій діяльності особового складу спеціальних підрозділів МВС України є, як правило, результатом не тільки порушення встановлених нормативно-правовими актами вимог до цієї професії, але й прояву, взаємодії професійних, психологічних, фізіологічних і інших компонентів забезпечення і усїєї діяльності, і окремих оперативно-розшукових дій.

Основою для практичного вивчення професійної надійності особового складу спеціальних підрозділів МВС України повинна слугувати класифікація й аналіз помилок за ознаками їхнього прояву в зовнішній структурі діяльності з погляду конкретного виду оперативно-службового завдання, етапу й умов її виконання, режиму діяльності і порушень у порядку, послідовності й кінцевому результаті її виконання.

Для обґрунтування рекомендацій щодо підвищення рівня професійної надійності особового складу підрозділів важливе значення, на наш погляд, матимуть вивчення і класифікація помилок за ознаками їхнього прояву у внутрішній структурі діяльності. Систематизація помилок за окресленою ознакою повинна передбачати їхній розподіл у зв'язку зі змінами в спрямованості особистості, а також у функціонуванні пізнавальних процесів і психомоторики.

З погляду внутрішньої структури діяльності, певну складність, особливо практично, становить розмежування помилки та її причини. Розбіжності в трактуванні понять причинності помилок, однібічний погляд на працівника міліції (або його безпосереднього керівника) як головного «джерела» і «винуватця» виникнення помилок, повільне впровадження в практику роботи кадрових органів, служб психологічного забезпечення й внутрішньої безпеки принципів системного вивчення причин помилкових дій, істотно утруднюють роботу зі створення і впровадження новітніх ефективних психотехнологій для їхньої профілактики.

Вважаємо, що сьогодні необхідна розробка концепції причинності помилкових дій особового складу підрозділів МВС України і методів, за допомогою яких зацікавлені служби зможуть установлювати закономірності між умовами виникнення помилок і їхнім характером, з одного боку, і психологічними закономірностями функціонування людини в цих обставинах, – з іншого. Помилка міліціонера повинна розглядатися не тільки як причина погіршення професійної діяльності або виникнення складної ситуації, але і як наслідок певних професійних якостей, особливостей психічних, фізіологічних і інших функцій, що

виявляються у таких умовах. Такий підхід дозволить не лише констатувати причину конкретної помилки, а оцінити її як випадковий або закономірний прояв функціональних можливостей, що властиві конкретному працівнику міліції або повній категорії осіб конкретного підрозділу Міністерства внутрішніх справ України.

Оцінку професійної надійності фахівця доцільно здійснювати з позицій урахування і індивідуальних особливостей конкретної людини, і групових характеристик контингенту спеціалістів певного виду діяльності в межах спеціального підрозділу Міністерства внутрішніх справ України.

За поєднання цих компонентів (індивідуального і групового) можливо визначити час і місце виникнення, особливості розвитку й наслідок порушень у професійній діяльності особового складу спеціальних підрозділів МВС України. Можна також здійснити й класифікацію причин:

- головна причина порушень у професійній діяльності працівника органів внутрішніх справ України;
- безпосередня причина порушень у професійній діяльності працівника міліції;
- провокуюча причина порушень у професійній діяльності міліціонера підрозділу МВС України;
- супутня причина порушень у професійній діяльності працівника міліції.

Вплив групових характеристик на професійну надійність визначається конкретною взаємодією особового складу органів внутрішніх справ із цілями діяльності, реалізованими в понятійній формі, процесами й умовами праці.

Вплив індивідуальних особливостей на професійну надійність можна спостерігати тільки в конкретних умовах взаємодії особового складу підрозділів МВС України з об'єктом професійного інтересу або колегами по службі за наявності, розвитку, прояви несприятливих індивідуальних особливостей, професійно значущих для конкретного виду діяльності якостей і функцій.

Причиною помилкових дій може бути прояв якоїсь конкретної несприятливої індивідуальної характеристики правоохоронця або, що значно частіше, певної їхньої сукупності. Проте практичним психологам не завжди видається можливим з упевненістю говорити про безпосередній зв'язок помилок із несприятливими психологічними якостями, тому що їхні показники зазнають більшої або меншої корекції у процесі професійно-психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів МВС України.

Професійно-психологічна підготовка – це цілеспрямований процес формування та розвитку особистісних якостей і властивостей майбутніх працівників ОВС. Основними завданнями психологічної підготовки є:

- 1) формування впевненості у собі;
- 2) формування психологічної стійкості;
- 3) тренування умінь і навичок виконання професійних дій та навичок управління своїми емоційними станами;
- 4) виховання гармонійно розвинених волевових якостей (цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, сміливість);
- 5) розвиток якостей «психологічної надійності» (витривалості, перенапруження, невдач і труднощів);
- 6) тренування професійно значущих якостей (професійної спостережливості, пам'яті, мислення та ін.) [10, с. 152].

Результатом психологічної підготовки є психологічна підготовленість, яка складається із:

- 1) загальної психологічної культури;
- 2) професійно-психологічної підготовленості, що, своєю чергою, представлена професійно-психологічною витривалістю та професійно розвиненими психологічними якостями і властивостями.

Тому структура психологічної підготовки повинна бути представлена:

- 1) загальною психологічною підготовкою – формування базисних соціально-етичних якостей, професійних цілей і цінностей культури, що передбачає вміння вирішувати професійні завдання з урахуванням їх психологічних аспектів, повагу до людини, орієнтацію на розуміння її психології, прагнення до наукового вивчення психологічних аспектів життєвих ситуацій;

- 2) професійною (спеціальною) психологічною підготовкою – розвиток і тренування якостей, необхідних для конкретної службової діяльності.

Якщо поняття професійної надійності характеризує міліціонера за кінцевим результатом його оперативно-службової діяльності, то поняття функціональної надійності відображає функціональну забезпеченість цієї діяльності і визначає ступінь усталеності й адекватності реактивності організму в конкретних умовах оперативно-службової діяльності.

Складність аналізованої проблеми виявляється в тому, що в реальних ситуаціях стан працівника міліції визначається одночасним впливом низки пов'язаних між собою і незалежних стрес-факторів оперативно-службової діяльності.

Говорити про існування простих залежностей у взаємодії декількох стрес-факторів оперативно-службової діяльності навіть у спрощених, «звичайних» умовах не доводиться.

Відтак вивчення індивідуальних особливостей, які визначають індивідуальні поведінкові реакції і психічні стани, що впливають на ефективність і надійність діяльності особового складу підрозділів МВС України, сьогодні є одним із пріоритетних напрямів розвитку юридичної психології.

Висновки. На основі аналізу науково-психологічної літератури з'ясовано, що в загальному розумінні поняття «професійна надійність» відображає безпомилковість виконання особистістю професійних обов'язків (функцій) упродовж необхідного часу та за заданих умов діяльності. Досягнення безпомилкового і своєчасного виконання дій та діяльності в цілому є результатом нормального, здорового функціонування різних підсистем організму і психіки людини. Джерела психічної ненадійності можуть бути пов'язані з: помилками у відбуванні тих чи інших психічних процесів; поширеннями в саморегуляції психічних станів; недостатнім вираженням певних рис особистості.

Професійна надійність характеризує фахівця підрозділу МВС України за кінцевим результатом його оперативно-службової діяльності.

Перспективи дослідження. Аналіз стану досліджуваної проблеми свідчить про недостатність розробки проблеми професійної надійності діяльності особистості у системі становлення майбутнього фахівця, яка відображає систему правоохоронної діяльності, що має особливе нормативне закріплення, і постає потреба розроблення спеціальної системи формування та прогнозування професійної надійності правоохоронної діяльності.

---

1. Євсюков О. П. Психологічне прогнозування надійності діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України: монографія / О. П. Євсюков, О. В. Тімченко. – Х.: УЦЗУ, 2007. – 288 с.

2. Иванова Е. М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности / Е. М. Иванова. – М.: МГУ, 1987. – 342 с.

3. Крылов А. А. Системный подход как основа исследований по инженерной психологии и психологии труда / А. А. Крылов // Методология исследований по инженерной психологии и психологии труда. – М., 1974. – 256 с.

4. Лебедева С. Ю. Психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України: монографія / С. Ю. Лебедева, О. В. Тімченко. – Х.: Вид-во ХНАДУ, 2005. – 326 с.

5. Маришук В. Л. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса / В. Л. Маришук, В. И. Евдокимов. – СПб.: Питер, 2001. – 260 с.
6. Никифоров Г. С. Надежность профессиональной деятельности / Г. С. Никифоров. – СПб.: СПбУ, 1996. – 254 с.
7. Поярков С. Ю. Педагогические условия формирования профессиональной надежности правоохранительной деятельности сотрудников ОВД / С. Ю. Поярков // Социально-правовые и психологические основы деятельности органов внутренних дел и внутренних войск МВД России: проблемы теории и практики: материалы международной научно-практической конференции (Санкт-Петербург, 20–21 марта 1997). – Ч. 6 / общ. ред. О. М. Латышева, В. П. Сальникова. – СПб.: Санкт-Петербургская академия МВД России, 1997. – С. 109–116.
8. Професійна психологія в органах внутрішніх справ: курс лекцій / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Г. О. Юхновець, В. С. Медведєв. – К.: УАВС МВС України, 1995. – 111 с.
9. Рыбников В. Ю. Психологическая совместимость специалистов экстремального профиля / В. Ю. Рыбников, А. М. Никифоров, В. М. Вавилов. – СПб.: СПб. УниВД, 2001. – С. 67.
10. Шадриков В. Д. Приемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1982. – 184 с.
11. Ядов Н. В. Динамика диспозиций личности в процессе производственной адаптации / Н. В. Ядов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. – 206 с.

Газда И. И. Анализ психологических составляющих профессиональной надежности работников органов внутренних дел

Совершен анализ психологических составляющих профессиональной надежности, определены три уровня становления профессиональной надежности, обоснованы задачи психологической подготовки работника органов внутренних дел. Профессиональная надежность персонала органов внутренних дел – это его готовность действовать в соответствии установленной системы, моральных эталонов в различных ситуациях взаимодействия с минимальными затратами для здоровья.

Ключевые слова: профессиональная надежность, функциональная надежность, психологическое обеспечение, ошибочность действия, профессионально-психологическая подготовка.

Gazda I. I. Analysis of psychological constituents of professional reliability of workers of internal affairs bodies

The analysis of psychological components of professional reliability is made, three levels of forming professional reliability are defined, and tasks of psychological training of police officers are elucidated. Professional reliability of police officers is their readiness to act according to stable system, moral standards in different situations of interaction with minimal health damage.

The basis for studying professional reliability of special units of Ministry of Internal Affairs of Ukraine should be classified and analyzed to determine mistakes

according to their features in external structure of activity from the point of view of a specific kind of operative-service task, stage and conditions of its fulfilling, regime of activity and deviation, sequence and outcome of its accomplishment.

Professional reliability evaluation of a specialist should be carried out taking into account both individual peculiarities of a specific person and group characteristics of the specialists of certain activity within special unit of Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Key words: *professional reliability, functional reliability, psychological providing, fallaciousness of action, professional and psychological preparation.*

Стаття надійшла 26 травня 2014 року

УДК 342.951:353.214

С. С. Єсімов

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МІЛІЦІОНЕРІВ ПІДРОЗДІЛУ ІЗ СУПРОВОДУ ПОЇЗДІВ У ПРОЦЕСІ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Порушуються питання формування професійно важливих якостей міліціонерів підрозділу із супроводу поїздів у процесі їхньої службової діяльності, вплив чинників на ефективність надання якісних правоохоронних послуг, методи професійного відбору та підготовки особового складу підрозділів супроводження поїздів у контексті реформування залізничного транспорту та МВС України.

Ключові слова: *міліціонер, супроводження пасажирських поїздів, залізничний транспорт, службова діяльність, мотиваційно-цільові процеси.*

Постановка проблеми. Психологічне вивчення професійної діяльності має важливе значення для з'ясування ефективних шляхів вирішення багатьох практичних завдань. Тому вивченню психологічних особливостей конкретної діяльності у вітчизняній науці приділяється велика увага. Теоретичні та прикладні розробки фахівців були традиційно спрямовані на вирішення завдань діагностики професійної придатності, з'ясування яких пов'язувалося із визначенням складу, рівня розвитку, структури професійно важливих психологічних здібностей і якостей особистості, що вважалося особливо необхідним у роботі, пов'язаній з безпекою або екстремальними умовами праці. Проте підготовка професійних кадрів на рівні знань і умінь, а також облік більш-менш стабільної трудової мотивації в динамічних і економічно суперечливих сучасних умовах стали значною мірою непридатними.